

Twée schuilkerken in Den Haag

De oud-katholieke H.H. Jacobus en Augustinuskerk

Achter de voorkant van een zeventiende-eeuws herenhuis in de Haagse binnenstad zijn twee schuilkerken verborgen die met hun verhaal veel duidelijk kunnen maken over de religieuze verhoudingen in de Republiek.

Tekst: **Hans Pols**

De oudste schuilkerk is uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Om er te komen moet je een flink aantal trappen op, want de kerk is goed verstopt op de zolder van de pastorie. Er is niet veel meer over van de oorspronkelijke inrichting, maar toch krijg je een goede indruk van hoe het geweest moet zijn: eenvoudig en sober. De andere kerk, die tachtig jaar later is gebouwd, heeft een totaal andere uitstraling. Ze is te bereiken door een gang vanaf de straat. Brede deuren ontsluiten de ruimte met een lengte van ruim 32 meter, een breedte van 12 meter en een hoogte van ruim 13 meter. Het hele gebouw ademt met zijn plafond van rijk stucwerk, fraai gesneden altaar, preekstoel en communiebank een echt barokke sfeer, die eigenlijk niet in Nederland thuis hoort.

Op zijn kop

De Opstand had in de Noordelijke Nederlanden de religieuze verhoudingen op zijn kop gezet. Voor 1566 waren in onze streken alleen het geloof en de organisatie van de kerk van Rome toegestaan; alle andere kerken en hun gelovigen hadden te maken met strenge vervolging. Maar toen het verzet tegen de Spaanse koning vanaf 1572 steeds meer vaste grond onder de voeten kreeg, groeide ook de ruimte voor het protestantse geloof. Zeven jaar na de inname van Den Briel legden noordelijke gewesten en steden uit Vlaanderen en Brabant in de Unie van Utrecht zelfs vast dat ieder gewest zijn eigen godsdienstige zaken mocht regelen, maar dat betekende niet dat de protestanten de katholieken de vrijheid wilden geven die hun zelf lang ontnomen was. De calvinisten, de fundamentalistische voorhoede in de strijd tegen de Spaanse koning, grepen overal de macht en verdreven de katholieken uit hun eigen kerken en kloosters. Toch is het nooit tot verdere geloofsvervolgingen gekomen. De gereformeerde kerk werd de publieke kerk; het calvinisme kreeg alleen een bevoorrechte positie ten opzichte van de andere geloven. Voor de aanhangers van die laatste kwam er gewetensvrijheid,

maar eigen kerken mochten ze niet hebben en openbare erediensten waren niet toegestaan. Daarmee werden de katholieken - toen waarschijnlijk een kleine meerderheid van de bevolking - tweederangs onderdanen, nauwelijks geaccepteerd, want vanwege hun achtergrond geacht gemene zaak met de vijand te kunnen maken, en hooguit getolereerd.

Paapse stoutigheden

Omdat rooms-katholieken toch de behoefte en noodzaak voelden om hun geloof te belijden, bijvoorbeeld bij de doop, het huwelijk en eucharistie, moest hun kerk wel ondergronds gaan. Overal in de Republiek hielden de papisten in het geheim hun godsdienstige oefeningen: in boerenschuren, op zolders en in huiskamers. Aanvankelijk trad de overheid streng op tegen deze verboden bijeenkomsten; de deelnemers kregen hoge boetes opgelegd. Maar naarmate een Spaanse, en dus ook een katholieke, overwinning steeds minder waarschijnlijk werd, nam ook het enthousiasme van de burgerlijke overheid af om op te treden tegen de 'paapse stoutigheden', ondanks alle aansporingen van gereformeerde kerkenraden om iets te doen tegen de katholieke 'superstitiën'. Alleen wanneer het katholieke gevaar weer dreigde, zoals in het Rampjaar 1672 en na de herroeping van het Edict van Nantes in 1685, waren de regenten

geneigd even gehoor te geven aan deze aansporingen van de gereformeerde kerk. Aan het einde van de zeventiende eeuw konden katholieken het verbod op hun religieuze bijeenkomsten vrijwel overal in het land met een zogenaamde recognitie afkopen; waarmee hun samenkomsten in de praktijk dus gedoogd werden.

Nieuwe kerk

Aan het begin van de achttiende eeuw was (nog) een kwart van de Haagse bevolking aanhanger van de leer van Rome. Deze katholieken kerkten op zo'n vijftig verschillende plaatsen in de stad. In de schaduw van haar oude kerk, de Grote of Sint Jacobskerk, kwam de parochie van de heilige Jacobus bijeen in de Oude Molstraat. Op een steenworp afstand daarvan was in de Juffrouw Idastraat op de zolder van het woonhuis van de pastoor sinds 1640 ook een schuilkerk gevestigd. Omdat deze ruimte omstreeks 1720 bouwvallig was geworden, vroeg pastoor Willem Frederik van Dalenoort aan de baljuw van Den Haag of achter de huizen van de Juffrouw Idastraat en de Oude Molstraat een kerk gebouwd mocht worden. Na betaling van 450 gulden kreeg de pastoor toestemming voor de bouw, op voorwaarde dat de kerk niet vanaf de straat zichtbaar zou zijn. Dankzij vele giften kon de kerk onder leiding van Nicolaas Kruysselbergen, meester-timmerman en parochiaan, gebouwd worden. Hij gebruikte daarbij voorbeelden van Daniël Marot, zoon van de hofarchitect van Lodewijk XIV die als Hugenoot uitgeweken was naar de Republiek. Op 20 december 1722 hield pastoor Van Dalenoort zijn eerste dienst in de nieuwe kerk. De baljuw van Den Haag, zelf gereformeerd, was bij de opening van de kerk aanwezig.

Eigen bisschop

Maar lang zou de schuilkerk en haar parochie niet meer rooms-katholiek blijven. Binnen een jaar vond er in de katholieke kerk in de Republiek een scheuring plaats. Rome was al langer bang de greep kwijt te raken op de ondergedoken kerk en wilde de Republiek tot missiegebied verklaren zodat zij van buitenaf bestuurd kon worden. Maar veel geestelijken en gelovigen van de

ondergrondse kerk vonden dat hun kerkelijk leven met de gedoogstatus, zonder inmenging van buiten prima voortgezet kon worden. Het conflict escaleerde toen de paus in 1702 de bisschop van Utrecht afzette en daarmee de katholieke geloofsgemeenschap in de Noordelijke Nederlanden direct onder zijn gezag plaatste. Het kapittelcollege van Utrecht, het adviescollege van de bisschop, besloot daarop - volgens oud recht - zelf Cornelius Steenoven tot bisschop te benoemen. En dat gebeurde in de pastorie van de Haagse schuilkerk, in een kamer die vanaf dat moment de Bisschopskamer of de Steenovenkamer wordt genoemd. De nieuwe bisschop, zijn priesters en hun parochies, dus ook die in Den Haag, werden door de paus in de ban gedaan. Daarmee was de breuk met Rome compleet en was de oud-katholieke kerk ontstaan.

Boodschap

De strijd tussen Rome en Utrecht is in de kerk zelf ook zichtbaar. In de houten communiebank, die de ruimte zijn naast oudtestamentische afbeeldingen ook de beeltenissen van Willibrord en Augustinus uitgesneden. Willibrord was de eerste bisschop in de noordelijke Nederlanden en Augustinus een van de kerkvaders die met zijn opvatting over zonde en geloof bij de oud-katholieken veel navolging kreeg. De communiebank bevat dus een boodschap: deze kerk staat in een voor-reformatorisch traditie die ondanks het ingrijpen van Rome niet verbroken is. Oud-katholiek betekent dan ook katholiek van voor de reformatie. ■

Foto links: De oud-katholieke schuilkerk is nog steeds volop in gebruik. Boven: Het interieur van de kerk op een schilderij van J. Steffelaar uit 1896.

Kerk van de H.H. Jacobus en Augustinus

Juffrouw Idastraat 7, 2513 BE Den Haag
(postadres kerk: p.a. Molenstraat 48, 2513 BL).

Rondleidingen: woensdagen om 14.30 uur.

Ingang: Juffrouw Idastraat 13. (Bellen 'kerkbel').

Of volgens afspraak, tel. 070 - 346 39 12.

www.denhaag.okkn.nl